

Formandens beretning 2017

*"Det er den dejligste morgen i hundrede år og jeg lever
Verden åbner sig og jeg åbner mig
Det er den dejligste morgen i hundrede år og jeg lever
Baby, baby, ka´ du kende mig?" (Gnags)*

Fair deal?

Verden åbner sig, men åbner den sig hurtigt og nok? Open Access-begrebet er efterhånden gammelt i gårde, men graden af Open Access øges ikke hurtigt. Og heller ikke hurtigt nok, vil nogen nok sige. Årsmødet 2017 handler blandt andet om, hvorvidt de strategier og politikker, der de senere år er udviklet ud fra en vision om at fremme adgangen til og udnyttelsen af offentlige investeringer vha. "digitalisering", bredt forstået, faktisk har haft den tiltænkte effekt. Et eksempel er Danmark's offentlige digitaliseringsstrategi og regeringens digitale Vækstpanel, der har en vision om, at "Danmark skal være en digital frontløber, der er hurtigst og bedst til at udnytte og skabe gevinsterne ved digitalisering." På forskningsområdet er der tale om nøglebegreber så som e-infrastruktur for forskning, Open Science og selvfølgelig Open Access, hvor den nationale målsætning er, at 80 % af de videnskabelige artikler, der publiceredes sidste år, skal være tilgængelige som Grøn Open Access via universiteternes digitale forskningsarkiver i indeværende år! Et mildt sagt meget ambitiøst mål, der næppe kan forventes at blive indfriet.

Årsmødets overskrift stiller spørgsmålet, om digitaliseringsindsatsen rent faktisk har ledt til den større, ønskede tilgængelighed? Dernæst kunne man selvfølgelig spørge, om tilgængeligheden så har haft den eller de afledte effekter, som var tiltænkt? Dvs. er der skabt gevinster via det arbejde, som forskere og institutioner, herunder biblioteker udfører, for at gøre fx forskningsdata- og publikationer tilgængelige? Undersøgelser tyder fx på, at Open Access-publikationerne i de institutionelle forskningsarkiver ikke anvendes i særlig høj grad: Institutionel Grøn Open Access udnyttes ikke i nær samme omfang som licensbelagte elektroniske artikler, hvor stigningen i downloads har været meget markant gennem de senere år.

Så på den ene side knokler vi på FFU-bibliotekerne med at gøre vores institutioners forskning tilgængelig som grøn Open Access, "som det er besluttet" på højeste sted. På den anden side, så må vi stadig synges med på den samme gamle sang, om at priserne fortsat stiger i et ublu tempo og vi er underlagt monopolistiske forhold. Det er en to-frontskrig og FFU-bibliotekerne – og vores moderinstitutioner – er trængt på flere sider.

Men nu rører de på sig syd for grænsen: Flere tyske universiteter vil boykotte forlaget Elsevier, fordi de er utilfredse med situationen og nu forsøger man at tage tyren ved hornene gennem ”DEAL”. Meddelelsen til forlagene er, at man vil opsige sine abonnementer ved årsskiftet, medmindre forlagene viser sig mere forhandlingsvillige, hvad angår deres priser og Open Access-politikker: Strategien har indtil videre vist sig gangbar, og Wiley og Springer har vist sig forhandlingsvillige, mens Elsevier stadig volder problemer.

Men hvad med Danmark – vil danske universiteter være interesseret i en ”new deal”? Der er ikke noget der tyder på det i øjeblikket, men måske Norge?

Mens Open Access måske ikke rigtig rykker herhjemme i øjeblikket, så ser det anderledes ud på forskningsdataområdet: Implementeringen af EU’s persondataforordning, der også gælder på forskningsområdet, har sat fut i fejemojet hos forskningsinstitutionerne – og samtidig går FAIR-principperne sin sejrsgang i Europa, dvs. at forskningsdata ligesom forskningspublikationer skal være *findable, accessible, interoperable, reusable*. Her er Open Science hjulpet godt på vej af kommissær Moedas og *European Open Science Cloud*-initiativet. Et væld af nationale og internationale institutioner støtter op om FAIR-principperne, deriblandt LIBER, SPARC, FOSTER og OpenAIRE.

Open Science er det nye “Open”, men hvis vi synes at Open Access er og har været svært at implementere, trods at “tilgængelighed af publikationer” ligger så relativt tæt på FFU-bibliotekernes kerneområder, bare vent – de mulige Open Science-relaterede services er samlet set en STOR ny opgave for FFU-bibliotekerne – og det er nu der rykkes, med EU’s persondataforordning som mulig løftestang.

*”I et lille land med huer og handsker på
I et lumreland med fuld diskretion
Der går jeg rundt og tænker på dig
Med det blik de fleste kender en dansker på:
Lidt diskret for ikke at anstøde nogen
Sådan går jeg rundt og tænker på dig” (Gnags)*

Fission or fusion? That is the question...

Der er ingen tvivl om, at fag-, forsknings- og uddannelsesbiblioteker adskiller sig på væsentlige punkter i sine primære opdrag fra folkebiblioteker, nationalbiblioteker, museer og arkiver: FFU-bibliotekerne er typisk tilpasset særlige læringsmiljøer og uddannelsesstrategier, plus de er kendt for - og forventes - at yde en nær og personlig

service til forsker og undervisere, gerne på basis af et indgående lokalkendskab og integreret institutionsnetværk.

FFU-biblioteker er derfor heller ikke billige i drift, omend de måske undertiden sælger sig selv lidt billigt, forstået på den måde, at den direkte effekt af FFU-bibliotekerne på forskning og uddannelse ofte ikke italesættes eller kvantificeres i form af KPI'er, strategiske nøgletal på fag-, forsknings- og uddannelsesinstitutionernes højeste niveauer. Det har den positive bivirkning, at FFU-biblioteker ofte "går under radaren" og fx kan undgå kortsigtede prioriteringer, men den negative slagside, at bibliotekerne er lette at overse, eller endog negligere, når der "skæres i buskadser og budgetter".

Jeg mener, at det er en vigtig pointe, at FFU-biblioteker, som mange andre fagområder har nogle særkender, som vi ofte ikke fremhæver, men som især nogle af vores brugere - forskerne og underviserne - mange gange er ganske opmærksom på: Måske oftere end vores administrative kollegaer - og endog os selv! Forskningsbiblioteket som et essentielt aspekt i selve det, at drive forskning og forskningsbaseret undervisning.

Et for mig at se vigtigt særkende ved FFU-bibliotekerne, er den eksistentielle balancegang mellem på den ene side service og administration - og på den anden - forskning og uddannelse. Meget af det, som vi bedriver på FFU-bibliotekerne, indeholder aspekter af begge sider af den balance-bom. Et par eksempler:

- FFU-bibliotekernes undervisning og vejledning er både en service, men også uddannelse i en kontekst – ikke et løsrevet bibliotekarisk projekt.
- Vores informationsforsyning / accession bidrager til både forskning, ved at stille behovet for "reading-to-write" og til læring – og er relateret til moderinstitutionens fagområder og produktion.
- Forskerservice og arbejdet med vores samlinger sker under tiden i et så nært forhold til "brugerne" og deres arbejdsprocesser, at det i høj grad faktisk ER forskning og udvikling.
- Andre eksempler er vores services ift. informationssøgning, dokumentation, systematisk reviews, publiceringsservices, plagiatservices, forskningsanalyse, datamanagement, and what have you not ...

Hvis jeg har ret i, at balancen mellem forskning / uddannelse - og service / administration er vigtig for at et FFU-bibliotek kan opfylde sin funktion, så er den iboende risiko selvfølgelig, at balancebommen tipper til den ene eller anden side.

Fx kan man frygte, at biblioteket bliver en central generisk service, hvor der administreres nogle generelle tilbud, i et forsøg på at tilfredsstille den gennemsnitlige bruger bedst muligt: Risikoen derved er, at biblioteket bliver uvedkommende og uanvendeligt ift. moderinstitutionens strategiske satsninger, de lokale miljøer osv. Effekten heraf kan være, at man lokalt begynder at opfinde egne biblioteksløsninger.

Omvendt, så kan man tænke sig, at bommen kan tippe den anden vej, og at biblioteksfagligheden kan få så stærk et forsknings- og uddannelsespræg, at biblioteket - i et tænkt scenarie, kan ligne en biblioteksskole eller en bibliotekarisk kulturinstitution - dvs. en enhed, der ikke nødvendigvis oplever at have forpligtelser ift. at servicere andre fagligheder og mange forskelligartede lokale miljøer ved en "ekstern" forsknings- og uddannelsesinstitution.

Hvordan kan denne balance så opretholdes, kan man spørger sig? Ja, deri ligger måske kimen til FFU-bibliotekernes dilemma i disse år: Ressourcerne bliver færre og fordums vækst i uddannelsessektoren aftager, så hvordan kan vi både opretholde den nødvendige bruger-nærhed og lokale tilpasning, og samtidig effektivisere og centralisere?

Det er et vigtigt spørgsmål, særligt i en tid, hvor "la fusion est roi": Hvis FFU-bibliotekerne skal lykkes, så skal der balanceres på en knivsæg!

Men nok om forskelle! Der er dog også mange fællestræk i biblioteksvæsnen - og der er en række lighedspunkter mellem FFU-bibliotekerne og de øvrige biblioteksinstitutioner: De højere læreanstalter, universiteterne og professionshøjskolerne, har ligesom fx folkebibliotekerne både mange pligter og interesser ift. det omgivende samfund - på den ene side fx oplysning, vidensspredning og innovation, der er forudsætninger for både vækst og demokrati - og på den anden ift. at tiltrække hjerner, ressourcer og ideer. Og så er de ofte dybt forankrede i lokalmiljøet i by eller region.

På mange måder er FFU-bibliotekerne led i en samfundsmæssig fødekæde for dannelse, viden og innovation - fordi forsknings- og uddannelsesinstitutionerne er det! Vores studerende er "fødte" offentlige biblioteksbrugere, har folkeskolen og gymnasiet bag sig - og både mens og efter de er i uddannelsesmøllen forbruger de offentlige videns- og kulturtilbud. De uddannes til professionelle, til entreprenører, til undervisere og forskere, der forlader institutionerne og møder andre institutioner - og deres biblioteker. Som iværksættere og borgere forbruger de gennem hele livet offentlig genereret viden og information. Vores nærmeste slægtninge i den fødekæde er

folkebiblioteker, skolebiblioteker, gymnasier, kulturinstitutioner, museer og arkiver m.fl.

For mig at se, så ligger vejen frem hos de samarbejdende biblioteker: Vi har altid samarbejdet på kryds og tværs, vi er gode til at samarbejde, men vi kan også blive bedre og mere målrettede i vores samarbejde. FFU-bibliotekerne er vigtig del af biblioteksvæsnet – og der er et kolossalt volumen af potentielle samarbejdspartnere både i biblioteksdanmark, i forsknings- og uddannelsessektoren, internationalt og i kultur- og forskningsmiljøerne.

Og hvorfor så ikke samarbejde åbent og proaktivt - måske ikke så diskret for ikke at anstøde nogen - med et fælles mål om bedre biblioteksservice til - og sammen med Danmarks borgere? Trods det historiske gode samarbejde i biblioteksvæsnet, så er bibliotekstelegrafen sjældent entydig og kommunikationsvejene er ofte uransagelige og uigennemsigtige.

Måske er det, som Danmark behøver, en transparent og fælles "Open" biblioteksstrategi: Et fælles projekt, hvor det fremtidige bibliotekslandskab ikke planlægges udstykket ud fra institutionskassetænkning eller skiftende landspolitiske vinde - men ud fra fission, en udspaltning af ressourcer og viden om hvilke behov biblioteksbrugerne har i fremtiden – en proces med involvering af alle parter; uddannelses- og kulturinstitutioner, borgere, studerende, undervisere og forskere? Deraf kunne måske følge en fission af opgaver og faglige kompetencer i stedet for ensidig fusion og centralisering, med de farer der derved lurer for ensretning, samt ressource- og kompetencemangel? Sammen har vi et meget større ressource- og kompetencespænd, end vi har hver for sig – men vi skal ikke have de samme kompetencer! Ja, vi skal kunne meget, men vi skal ikke kun være generalister – og man kan på den anden side heller ikke være ekspert i alt. Med andre ord kan fissioner være en mere bæredygtig vej fremad!

Bertil F. Dorch